

SUMMARY

Istria and the North Adriatic in the Early Middle Ages

by Snježana Pavičić

The author offers a brief review of the exposition which, through some five hundred exhibits, consisting mostly of archaeological artifacts, presented very successfully the most important archaeological discoveries pertaining to the material culture of Istria in the period from the 7 to the 11 century.

ISTRA - ODRAZ SLOJEVITOSTI POVIJESNE ZBILJE KROZ VREMENSKE EPOHE

Rhea Ivanuš

Hrvatski povijesni muzej

Zagreb

U listopadu 1994. otvorena je na Gornjem gradu u Hrvatskome povijesnomu muzeju gostujuća izložba Povijesnog muzeja iz Pule "Dva tisućljeća pisane riječi na tlu Istre". Projekt je započeo 1991. u vrijeme burnih demokratskih promjena u Hrvatskoj, a realiziran je u obliku zanimljive izložbe 1994. i konciznoga kataloga s tekstovima dr. Josipa Bratulića, Miroslava Bertoša i kataloškom obradom izložaka Davor Mandića, ravnatelja pulskog muzeja.

Cilj izložbe je približiti hrvatskoj javnosti multikulturu, tradiciju, zemljopisnu osobitost, povijesne činjenice i pismenost na Istarskom poluotoku. Realizirana je na pokretnim panoima sistemom "investe" i lako je prenosiva. U Zagrebu je nadopunjena predmetima iz zbirke, a to su grafije, knjige i dva misala iz NSB-a.

Zemlja crvenica obilato rađa maslinama i groždem, more daje bogat ulov ribe, a razvedena obala poznata je po naseljima već u doba prethistorije. Brdovita unutrašnjost krije zanimljive povijesne činjenice zabilježene na nadgrobnim i votivnim stelama. Tu su se sukobljavali, živjeli i asimilirali razni narodi, vlasti i uprave. Izložba prikazuje sve te suprotnosti i retrospektivu pismenosti (jezika i pisma) u Istri.

Izložba nas vraća u antičko vrijeme gdje se spominje kod antičkih pisaca Kalimaha, Likofona, kao i u mitovima i legendama o Argonautima. Sa sigurnošću se može ustvrditi da su Istru naseljavali Histri, koji su se uklapali u ilirski etnički krug. Prve povijesno pouzdane vijesti vežu se uz rimska osvajanja Istre nakon bitke kod Nezakcija 177. prije Krista. Kod rimskih pisaca spominje se posebno kod Gaja Plinija Starijeg u djelu *Naturalis historiae* 1. (Prirodopis), gdje se opisuju stanovnici Histri, kao hrabri borci koji su naseljeni na bogatoj i plodnoj zemlji. Od I. stoljeća prije Krista osnivaju se kolonije u Puli, Poreču i Trstu, a kasnije u unutrašnjosti što svjedoče sačuvani natpisi, njih oko 1100. Postupno se starosjedioci romaniziraju. Kako tu prolaze i vitalne prometnice, a njima kruže ljudi, razmjenjuju se dobra, koja ostaju u uporabi i nakon propasti Carstva.

"Isteria" i njeni antički gradovi zabilježeni su na Peutingerovoj karti, a kameni spomenici, kao Slavoluk Sergijevaca u Puli iz 29. god. prije Krista i Augustov hram, svjedoče o širini rimske civilizacije na istarskom tlu. Taj antički period prikazan je fotokopijama, fotografijama, gipsanim ulomcima, odljevcima i pisanim legendama.

Kasna antika obilježena je širenjem kršćanstva i gradnjom prvih crkava. U to vrijeme štuje se sv. Jeronim rodom s granice Dalmacije i Panonije, koji prevodi Sveto Pismo na govorni oblik latinskog jezika, tzv. "vulgatu". Raspadom Zapadnoga Rimskog Carstva 476. godine, padom Ostrogotske države, Istra je pod upravom Bizanta sve do 788. godine, kada franačka država preuzima upravu nad Istrom i uvodi feudalne odnose.

Seobe naroda nisu mimošle ni taj prostor. Slaveni dolaze na poluotok u VI. stoljeću, mijenjaju etničku sliku stanovništva, te naseljavaju unutrašnjost poluotoka i istočni dio. Od vremena srednjeg vijeka susreću se tri etnosa i

tri civilizacije: rimska (romanska), germanska i slavenska. Politička situacija odrazila se u sukobu romanskih gradova, franačke vlasti i slavenskog stanovništva koje se sve više približava gradovima i želi svoja prava. Iz tog vremena je važna isprava "Rižanski pravorijek" iz 804. godine, pisan latinskim jezikom, a sačuvan je primjerak iz 15. stoljeća. On svjedoči o prosvjedima predstavnika gradova i kaštela franačkom vojvodi protiv naseljavanja "poganih Slavena na zemlju gradova i sela".

Od 10. stoljeća širi se ovim prostorom učenje sv. Konstantina Ćirila i Metoda, slavenskih prosvjetitelja i slavensko pismo - glagoljica. Od tada se javlja hrvatska pisana riječ usporedo s latinskom pismenošću. Humski grafiti ubrajaju se u početke hrvatske pismenosti, zajedno s poznatim kamenim spomenicima: Valunska ploča, Bašćanska ploča, Plominski natpis, Grdoselski ulomak.

Multikulturno pučanstvo ostvarilo je od 12. stoljeća niz književnih, povijesnih i religijskih rasprava na dva slavenska pisma - glagoljici i ćirilici, koja se upotrebljava u javnom i privatnom životu. Glagoljicu su jedino Hrvati, i to od Istre do Splita, zadržali i ljubomorno čuvali. U upotrebi je bila uglata glagoljica koja se sačuvala u crkvama. Bogoslužje je na staroslavenskom jeziku, a iz tog vremena sačuvani su mnogobrojni crkveni natpisi, brevijari, misali, rukopisi. Na tradicijama glagolskih i ćirilometodskih natpisa i zapisa nastaju Plominski natpis, Supetarski ulomak, Grdoselski ulomak, Ročki glagolski abecedarij na posvetnom križu, "uparana" glagoljica s početka 13. stoljeća.

Posebno vrijedni su brevijari iz Roča, Huma, Berma, Barbana i znameniti **ISTARSKI RAZVOD** pisan više od stotinu godina na tri jezika, latinskom, njemačkom i hrvatskom. Sačuvan je u prijepisu iz 16. stoljeća i to na hrvatskom jeziku. To je najdragocjenija povijesna isprava kojom se razgraničuju istarske općine i feudalni gospodari, ali po svom sadržaju važna srednjovjekovna isprava koja oslikava stanje gospodarstva, kronika je političkih prilika i društvenog života Istre. Također, Istra ne zaostaje za srednjovjekovnom Europom i europskim enciklopedistima, priredena je ovdje enciklopedija općeg znanja nazvana "Lucedar".

U Istri je dospio i **NOVAKOV MISAL** iz 1368. godine, koji je poslužio kao predložak za prvu hrvatsku knjigu prvotisak **MISALA** - inkunabulu tiskanu glagoljicom iz 1483. godine. Prvotisak glagolskog Misala nastao je trideset godina nakon Gutenbergova otkrića tiska i tiskan je na papiru i na pergameni sa 220 listova "po zakonu rimskog dvora". Ova prva hrvatska knjiga izložena je u pretisku iz 1971. godine. Zanimljivi su odjeljni primjeri "ugrebenih" glagolskih grafitu u istarskim freskama, statutima gradova, urbari i kodeksi pisani na latinskom.

Europski humanizam nije zaobišao istarsko tlo. Ističu se tiskari rodом iz Istre, Pelesius iz Kopra, Andrija iz Motovuna, Jakov iz Buzeta, Franjo Petrić izricao je nove misli o filozofiji i politici. Svećenici benediktinci, franjevci i pavlini zaslužni su za širenje knjige, organizaciju školstva i prosvjećivanja pučanstva.

U doba reformacije najslavniji je Matija Vlačić Ilirik, suradnik Martina Lutera koji u Njemačkoj u Urachu tiska knjige: "Ključ Sv. pisma", Katalog svjedoka istine, Magdenburške centurije. Crkveni je povjesničar, humanist, i piše na latinskom i njemačkom jeziku, a knjigu s naslovom "O pojmu vjere" posvećuje oštrom protivniku Katoličke crkve Vergeriju ml. Istru uspoređuje s Kristovom domovinom, a protestanti su željeli Biblijom vratiti mir u opustošenu Istru. U to vrijeme vode se ratovi između Venecije, uskoka i Austrije. Istru pustoše epidemije kuge, a na opustošenu zemlju naseljavaju se prebjezi pred Turcima. Protestant je pop glagoljaš Stipan Konzul Istranin i Anton Dalmatin, a pomaže ih i potiče na nova protestantska stvaralaštva i zaštićuje Petar Pavao Vergerije ml. biskup modruški i koparski.

U Istri djeluju i protivnici protestanata, a među najaktivnijima ističe se

Giovani Antonio Pantera iz Poreča. Na izložbi su olovkom na papiru izrađeni porteti dopunjeni biografskim podacima najznačajnijih ličnosti iz pojedinoga vremenskog razdoblja. Predstavnik katoličke obnove je franjevac Franjo Glavinić, obnovitelj trsatskog svetišta i pisac hrvatskih, talijanskih i latinskih knjiga.

Povijesno svjedočanstvo o Istri u 17. stoljeću je djelo novigradskog biskupa G. F. Tomasinija, a slovenski sveznadar Ivan Vajkard Valazor ostavio je u naslijeđe vedute istarskih gradova, posebice Pazinske kneževine.

Dolazeće 18. i 19. stoljeće na istarskom tlu u znaku je krize stvaralaštva, zbog političke situacije propasti Mletačke Republike 1789., Napoleonova osvajanja i vraćanja Istre pod austrijsku vlast i uključivanja u Habsburšku monarhiju sve do 1918. godine. Izvan istarskog podneblja djeluje Josip Voltić, koji piše protiv birokracije i kao kanonik sastavio je i izdao hrvatski katekizam i dvadeset knjiga o povijesti, numizmatiki i poljodjelstvu. Na izložbi je izložen rječnik "Ričoslovník" ilirskog, talijanskog i njemačkog jezika tiskan u Beču 1803. godine.

Političke prilike 19. stoljeća ogledaju se u buđenju nacionalne svijesti. To je doba političkih promjena i otkrića u znanosti. Istarska inteligencija je malobrojna, ali uspijeva organizirati školstvo, političke stranke, novinstvo i tiskarstvo. Talijansko građanstvo je svoju državu i domovinu vidjelo u Italiji, a malobrojna hrvatska inteligencija okreće se prema Hrvatskoj i Zagrebu. Polovicom stoljeća tiska se ponovno Razvod Istrijski, koji je za tisak priredio osnivač Hrvatske stranke prava dr. Ante Stračević, koji je imao veliki odjek u Hrvatskoj. Neprolazne zasluge za hrvatski narod u Istri ostvario je biskup Juraj Dobrila, profesor bogoslovije u Trstu, svojim prijevodom molitvenika i dodatkom za mornare s naslovom "Otče, budi volja tvoja". Na izložbi su izloženi časopisi "Naša Sloga", gdje su objavljivali svoje pjesme Matko Laginja, Vjekoslav Spinčić, knjige Eugena Kumičića, Viktora Cara Emina.

Predstavljene su i najpoznatije istarske priče "Veli Jože", "Krvava košulja" i treća čitanka za hrvatske pučke škole Vladimira Nazora, intimistička poezija Drage Gervaisa i radovi Mate Balote.

U vrijeme talijanske okupacije Istre, naročito u razdoblju fašizma, sve su hrvatske škole zatvorene, učitelji internirani ili prognani, a hrvatski jezik zabranjen u školama i javnom životu.

Padom Italije 1943. i povijesnim odlukama o pripojenju Istre matici zemlji Hrvatskoj određena je daljnja sudbina i kulturni razvitak ovog podneblja. Izlazi "Glas Istre" mnogobrojni časopisi, zbornici i povijesna izdanja, a posebice se na organizaciji kulturnog djelovanja istaknuo Zvane Črnja, osnivač Čakavskog sabora. Pokrenuta je i edicija "Istra kroz stoljeća", kao nositelj književne prošlosti i sadašnjosti Istre. Današnji suvremeni književnici pišu na čakavskom dijalektu - a to su Milan Rakovac, Miroslav Sinčić, Rudolf Ujčić, Tomislav Milohanić i drugi, kulturnom poviješću Istre bavi se dr. Josip Bratulić, a društveno-političkom Miroslav Bertoš.

Nedostatak je izložbe što nisu kataloški obrađena izdanja od 1945. godine do današnjih dana. Može se zaključiti da je kulturno stvaralaštvo danas u Istri u znaku dijalektalnog pjesništva istarskih Talijana i radova na hrvatskom književnom jeziku, što svjedoči da je Istra u središtu kulturnih zbivanja Europe.

Primjeno: 3. 12. 1995.

SUMMARY

Istria - the Mirror Reflecting the Images of the Historic Reality Throughout Time

by Rhea Ivanuš

The History Museum of Istria presented its project entitled "The Two Millennia of Letters on the Istrian Soil" in the Croatian History Museum in Zagreb. The objective of the exhibition was to acquaint Croatian general public with the multicultural tradition, the two millennia of literacy, and with the historic facts about the Istrian peninsula.

OKVIR ZA OBITELJSKU SLIKU

Marinko Petrić

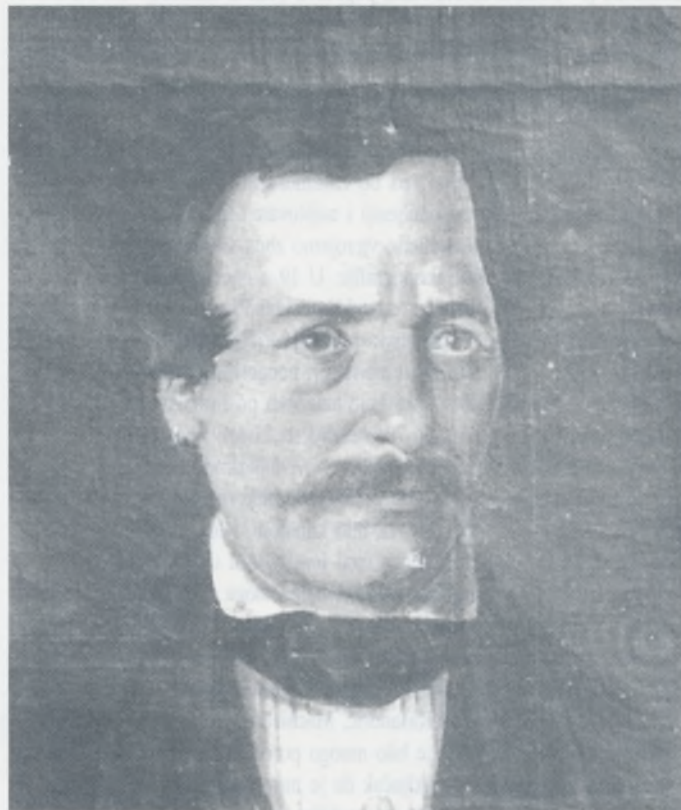
Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara
Hvar

d 15. srpnja do 20. kolovoza 1994. Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara priredio je u svojoj galeriji "Arsenal" u Hvaru izložbu slika "Okvir za obiteljsku sliku - kroz slikovnu baštinu 16.-20. stoljeća iz hrvatskih obiteljskih zbirki". Izložbom je predstavljeno

tridesetak slika iz hrvatskih privatnih zbirki, od ikona na drvu i ulja na platnu iz 15./16. stoljeća do oleografija i litografija s kraja prošlog i početka ovog stoljeća. Izložba je bila popraćena kratkim uvodnim tekstom na dvolistu i katalogom.

Želja organizatora izložbe je bila da se što bolje istraži, te stručnjacima i javnosti predstavi ovaj slabo poznati i pomalo zapušteni likovni korpus

Portret Tome Fija, oko 1860. godine, ulje na platnu, obitelj Šime Fija
Snimio: Zdravko Fističić

hrvatske kulturne baštine, zatim da se skicira panorama likovnog ukusa Hvarana u prošlosti i potaknu pitanja stručne obrade, podrijetla i smjerova imigracije ovih umjetnina, te posebno da se potakne akcija restauracije vrijednih slika.

Stariji slikovni fond Hvara koji se nalazi u obiteljskom, privatnom vlasništvu, drugi je po brojnosti i važnosti, iza fundusa slika u crkvenom vlasništvu a ispred onoga skromnoga u državnom vlasništvu. Iako ne raspoložemo preciznim podacima, okvirno možemo kazati da se u privatnom vlasništvu nalazi oko 30 posto od ukupnog fonda starijih slika (od 16. do 20. stoljeća) na području grada Hvara. To je, međutim, najmanje istražen i